

ՕՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՄԵՍՐՈՊ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻ

«Միոն»-ի այս բիւլեն սկսեալ. երեսօրեայինսն կու ստն վաճառք Դիւանատն արխիւ-
նեռան մէջ Ի պահ դրուած Ս. Արքայոյ Մանգաճարի Դանակայնեւն Յ. Մանգա Պատրիարք
Նշանեանի Օրագիրը, գրուած Ա. Ախարհամարտի սեւ օրերուն: Նկատի ունենալով որ այդ
շրջանին փակ է Յաղարմը ու կեանքի չէ վերակոչուած զեռ «Միոն»ը, յիշեալ Օրագիրը, որ
արձանագրուիւն է օրուան անցուղորդեալն, կը դառնայ առ աւել շահեկան:

ԽՄԲ.

14 Յունուար 1917 — Առաւել պատարագեց Մաղաքիս Արքեպս. Օրմանեան և
քարոզեց: Պատրիարքարանի մէջ. Նոր Տարւոյ առթիւ, յանուն ազգին շնորհաւորա-
կան քանի մը խօսք արտասանեց Պոլսոյ Պատրիարքական նախկին Փոխանորդ Եր-
ուանդ Մ. Վրդ. Փէրտանճեան: Գրիգոր Արեղայ Միաբանութեան մէջ մասին կողմէ
պատրաստուած ուղերձը կարդաց: Կաթողիկոսը (Տ. Սահակ Բ. Խաչատրեան, Մ. Տ.
Կիլիկիոյ Կաթողիկոս — Մ. Խ.) պատասխանեց պաշտօն խօսքերով:

18 Յունուար — Ժամը 10 ին. Միաբանութեան մէջ մասը դնաց Բեթղէմէմ,
Կաթողիկոսը շնորհակալութեամբ մտաւ Տանար և երեկոյին վերադարձաւ առանձին ինծի
հետ: Հին քիչերուան ժամարարն էր Մկրտիչ Նպոյ. Աղանուշի Ս. Յակոբ Մկրտու-
թեան արարողութիւնը կատարեց Օրմանեան Սրբազան և քարոզեց:

18 Փետրուար — Կեդրոնի Հրամանատարութենէն 23 անձերու ցանկ մը եկաւ,
որոնք Կոստանթնուպոլիս քաղաքի քաղաքական գիւնարները:

19 Փետր. — Միւթէսարըքը քաղաքի երեկոյնեան յայտարարեց Օրմանեան
նոր դրամատան մը հաստատուիլը, 4.000.000 Օրմանեան դրամադրուիլով: Կրթ զօ-
րաբանակի հրամանատար Ճէմալ Փաշա հրամայեց որ Երուսաղէմ 60.000 Օրմանե-
անով քաժանորդարուի: Վեհը պիտի վճարէ 500 Օսմ. կամ 50 տոմար գին:

29 Մարտ, Հինգշաբթի — Երեկոյին, Ճէմալ Փաշա քաղաքի ժամանեց Երիզովի
համբով: Այս օրերս Յուպէն կը պարպեն իր բնակիչներէն, ինչպէս քանի մը շարք
առաջ պարպած էին Գաղան:

30 Մարտ, Ուրբաթ — Վեհը բարի գալստեան այցելութիւն տուաւ Ճէմալ Փա-
շային:

5 Ապրիլ — Երեկոյին վանք հասան Եմֆայի ժամարարը, միաբանները և հայ
հոգևորական մաս մը:

6 Ապրիլ — Ա. Երուսթեան Յունաց Տեսուչ Արշիմանտրիթ էֆէթիմիստի յուս-
ղարկանորութիւնը կատարուեցաւ:

25 Ապրիլ — Աշակերտաց գիւնարագրութեան պատճառաւ դատերը դադրեցան:

29 Ապրիլ — Կարպանա Սարկաւաթ Թամարզայի վախճանեցաւ թիֆլիսէ Պէլե-
սիէի Կիւսանդանոցին մէջ:

9 Մայիս, Չորեքշաբթի — Դպրանոցի 13 աշակերտները գիւնարագրութեան
մեկնեցան Գոմադիս: Մէկը պիտի մեկնի քանի մը օրէն: Այսօր մեկնեցաւ նաեւ
միւթէսարըք Ամէմ Միւնիթ Պէյ:

14 Մայիս, Երկուշաբթի — Ճէմալ Փաշա մեկնեցաւ Հալէպ:

15 Մայիս, Երեքշաբթի — Տասը միաբաններ և երևանդ աշակերտան ալ մեկնե-
ցան Դամասկոս՝ գիւնարագրութեան:

22 Մայիս — Ճէմալ Փաշա վերադարձաւ:

25 Մայիս — Գերման մէնէրալ Ֆալկէնհայմ ժամանեց Երուսաղէմ: Հանգիստ-
աւոր ընդունելութիւն երկաթուղիի կայարանը:

27 Մայիս, Կիրակի — Գերմանացի մէնէրալը մեկնեցաւ:

7 Յունիս, Հինգշաբթի — Աքքայի նախորդ միւթէսարըք Իզէթ Պէյ, որ 9
Մայիսին տեղս եկած էր, անուանուեցաւ միւթէսարըք Երուսաղէմի:

8 Յուլիս, Ուրբաթ — Կայսերական իշխան Ֆեոդոր Երուսաղէմ ժամանեց:

10 Յուլիս, Կիրակի — Իշխանը մեկնեցաւ պատերազմի դաշտ, միանալու իր զօրութիւնին: Ճէմալ Փաշա մեկնեցաւ Դամասկոս:

26 Յուլիս, Սրեքշաբթի — Տաւր Անգլիական օդանաւեր առաւան ժամը 6 ին կրկնան Երուսաղէմի վրայ ու ռմբակոծեցին Համբարձեման լեռան Գերմանական Հաստատութիւնը:

2 Յուլիս, Երկուշաբթի — Ճէմալ Փաշա ժամանեց Երուսաղէմ, ընկերակցաւ Քեմալ Կովկասեան ճակատի հրամանատար իգլէթ Փաշայի:

15 Օգոստոս — Նոր միւթէտարեֆ իգլէթ Պէյի ֆէրմանը կարգացուցեալ:

24 Հոկտեմբեր — Սիմոն Վրդ. Յապղէ մեկնեցաւ, որուն համար միւթէտարեֆէն ժամանաւոր յանձնարարագիր մը առի ուղղեալ Յովպէի գալմագամին:

9 Նոյեմբեր, Ուրբաթ — Կէս գիշերին Մէնգիլը, գինուարական հիւանդանոցներէն մաս մը, քաղաքի պաշտօնէութիւնը հրաման առացան Երուսաղէմէն Նապլուս փոխադրելու: — Նոյն օրը, առաւան ժամը 6 ին, Սերովըէ Վրդ. Սամաէլիկան վախճանեցաւ Հրէական հիւանդանոցի մէջ, յետ 18 օրուայ հիւանդութեան:

10 Նոյեմբեր, Շաբաթ — Սրմանեան Սրբազան հանգուցեցուցն օծումը կառարեց և դամբանական խօսեցաւ, ապա յուղարկաւ արտօթիւնը կառարուցեալ: — Նոյն օրը, երեկոյին, միւթատարեֆը, փօշիս միւթիւրի միջոցաւ, Ճէմալ Փաշայի հեռագրական հրահանքը հաղորդեց Կաթողիկոսին, որ է՝ ինքը, Հոգեւոր (Տաւրէն — Մ. Խ.) ժողովի անդամներով ժամանակաւորապէս պէտք է փոխադրուի Նազարէթ, իսկ Սուրբ Տեղեաց պահպանութեան համար միայն բաւարար թիւով հոգեւորականներ պիտի մնան Երուսաղէմ: Նոյն կարգադրութիւնը եղած է Յուսայի և Լուսիայի Պատրիարքներուն և Ֆրանչիսկաններու հիւսթոսին համար, և ըստ այնմ զեկուցած է նաեւ անոնց:

11 Նոյեմբեր, Կիրակի — Կէսօրէն քիչ առաջ, Կաթողիկոսը, Գիւլա Մալի ու ինծի հետ գնաց միւթատարեֆին և խնդրեց որ փոխանակ Նազարէթի՝ Դամասկոս երթալ իր հեռագրակցերով: Նոյն խնդրով հեռագրաւ պիտի գնաց նաեւ Ճէմալ Փաշային:

12 Նոյեմբեր, Երկուշաբթի — Միւթէտարեֆը հոգեւոր պետերը կոչեց և հաղորդեց Ճէմալ Փաշայէն անոնց ուղղեալ հեռագիրը, որ կը յայնէր թէ կառավարական կարգադրութեամբ որոշուած է որ իրենց ժողովքներով փոխադրուին Նազարէթ, ուր իրենց բնակութեան ու հաղագրութեան համար ամէն միջոցներ ձեռք առնուած են: — Երեկոյան ժամերգութեանէ վերջ, Կաթողիկոսը Ս. Յակոբի մէջ խրատականներ խօսեցաւ Միաբանութեան և Ժողովուրդին և վերջին «ձնայց բարեաւ» ըսաւ:

13 Նոյեմբեր, Սրեքշաբթի — Միւթէտարեֆը գրով մը իմացուց Օրմանեան Սրբազանին՝ թէ ինքն ալ պէտք է մեկնի Նազարէթ:

14 Նոյեմբեր, Չորեքշաբթի — Պատերազմական նախարար ինվէր Փաշա ժամանեց գիշերը: — Կառավարական պաշտօնատուն երթալով, տեսնուեցայ Օրմանեան Սրբազանի ծառին միւթէտարեֆին հետ, որ ըստ թէ Սրբազանի քերութեան և ակարութեան ժառին գրած է Ճէմալ Փաշային ու պատասխանի կը ուղարկէ: Այսօր ընդհանուր տարաձայնութիւն ելաւ թէ Պատրիարքները պիտի չհանուին, կ'երևի փոխադրութեան միջոցներու չգոյութեան պատճառաւ: Քաղաքային պաշտօնէութիւնը քանի մը օրէ է վեր կը փոխադրուի Նապլուս: Ձեռքած են միայն միւթէտարեֆը, փօշիս միւթիւրը և ժանտարազ զօմանանը: Կ'ըսուի թէ թշնամի (ըստ մեզ՝ աղտաւար) բանակը կը ժողանայ հեղհեռէ: Օրմանեան ուսերը գրեթէ ջախջախուած են և քանակի ձնացորդ բեկորները բարոյալքուած են: Եթէ այսպէս շարունակուի, Երուսաղէմի գրաւումը ժողոված է: Յոյսի և երկիւղի միջև կը տարուբերինք:

15 Նոյեմբեր, Հինգշաբթի — Այսօր լուսեցաւ թէ կառավարութիւնը ետ կեցած է Պատրիարքները Երուսաղէմէն հեռացնելու իր գիտաւորութեանէն: Բանի մը տեղեր գինուարականութեան կողմէ ուժանակներ դրուած էին, թշնամիի ժողանալու պա-

հուշ պայթեցնելու համար: Երեկոյան լսեցինք թէ Գերման ժէնէրալ Ֆալկէնհայմի հրամանով վերցուած են:

16 Նոյեմբեր, Ուրբաթ — Անգլիական բանակը Ռեմէյն և Յոպպէն գրաւած է: Օսմանեան մնացորդ ուժերը հետզհետէ կը նահանջեն: Պաշարուած օր օրի կը սեղմուի: Առաւել երեք Անգլիական օդանաւեր երեցան և դէպի հիւսիս, Ռամալլայի ուղղութեամբ յառաջացան:

17 Նոյմբ., Երաթ — Երեք Անգլիական օդանաւեր անցան քաղաքին վրայէն:

18 Նոյմբ., Կիրակի — Առաւել միւլթէսարըքը կանչեց Կաթողիկոսը և Օրմանուեան Սրբազանը ու ազդարարեց որ երկուքնին հետեւալ օրը կառքով մեկնին Երուսաղէմէն, վերջէն ալ ժողովականները՝ բոլան օթմօպիլով: Նոյն ազդարարութիւնը ըրաւ միւս ազգերու Պատրիարքներուն ու հոգեւոր պետերուն ալ: Իսկ երեկոյին, գոմիսէր մը վանք գալով ըսաւ թէ ժողովականները անմիջապէս պէտք է դուրս ելլին: Տասի չափ բեռնակիրներ հետը բերած էր գոյքերը վախադրելու: Ես և Գիւս Եղիս. գացինք միւլթէսարըքին և խնդրեցինք օր հետեւալ օրուան յետաձգուի անոնց մեկնումը: Մեր խնդրանքը ընդունուեցաւ: — Անգլիական երեք օդանաւեր երեք անգամ անցան Երուսաղէմի վրայէն ու թռան դէպի հիւսիս: Ժամը երկուքին թընդամօթի զօրաւոր ձայներ լսուեցան: Ըսուեցաւ թէ Պապ էլ Ուատէն են: — Կառավարութիւնը քաղաքին մէջ յայտարարութիւններ փակցուց, Երուսաղէմի քնակիչներուն ուղղելով, թէ ուղղը կրնայ մեկնիլ, որովհետեւ քաղաքը զինուորապէս պիտի պաշտպանուի թշնամիի յարձակումներուն դէմ և տեղի ունենալիք որեւէ պատահականութեան հանդէպ (սմբակոծում, սով) ինքը նիւթապէս ու բարոյապէս պատասխանատուութիւն չի ստանձներ:

19 Նոյմբ., Երկուշաբթի — Առաւել երեք օդանաւեր քաղաքին վրայ քանի մը շրջան ըրին ու գացին դէպի հիւսիս: — Կաթողիկոսը, Օրմանեան Սրբազան և Մովսէս Վարդապետ ժամը 8,30ին կառքով մեկնեցան Նազարէթ: Կաթողիկոսը Պատրիարքարանի մէջ Միարանութեան յորդորականներ խօսեցաւ որոշոյց բառերով, ապա իր հետեւորդներով իջաւ եկեղեցի և համբուրեց Ս. Գլխադիրն ու Աւագ Սեզանը: — Լաւինաց Պատրիարքը կ'ընդդիմանայ ելլելու և, հակառակ չէզոք տէրութեանց հիւպատոսներու միջամտութեան, միւլթէսարըքը ոստիկանական բանի ոյժով դուրս հանել և կառքի դնել կու տայ զինք: Մեր ժողովականները զեռ կը սպասեն օթմօպիլ չգտնուելուն համար: Մեկներ են նաև Յունաց Պատրիարքը և եպիսկոպոսները ու Ղպօնիներու Եպիսկոպոսը: — Կ'ըսուի թէ թշնամի բանակի մէկ թեւ կը յառաջանայ ու կը սպառնայ Նազարէթ — Երուսաղէմ կառքի ճամբան բռնել: — Երեկոյեան ժամը 5ին, Ողիշէ, Կարապետ, Պատրիարք Եպիսկոպոսներ, Գրիգորիոս, Պարեգին և Սահակ վարդապետներ, Կաթողիկոսին Սրկ.ը՝ Վարդան և խոհարարն ու պահակը գոյքերով տարուեցան ոստիկանական պաշտօնատունը, անկէ համարայ հանուելու համար: Հին կը սպասէին Լաւինաց, Յունաց և Ղպօնիներու միաբանութիւններէն Խաւական թաւով եպիսկոպոսներ ու վարդապետներ՝ երթալու սահմանուած, երկու ժամ սպասեցին և օթմօպիլ չգտնուելուն պատճառաւ ամէնքն ալ դարձան իրենց վանքերը: — Առեւտած լուրերու համաձայն, յարձակող բանակը հետզհետէ կը մօտենայ հարաւային ու արեւմտեան կողմերէն: Հիւսիսէն՝ Նապոլեօնի ճամբուն մօտերն յառաջագոյն ձիւորներ տեսնուած են: Տեսնողներ եղիր են նաև թէ նահանջող Օսմանեան բանակէն մաս մը նոյն ճամբէն ետ է քարձեր յառաջապահ գունդերու հանդիպելու երկիւղէն:

20 Նոյմբ., Երեքշաբթի — Երեք Անգլիական օդանաւեր անցան Երուսաղէմի վրայէն՝ հարաւէն հիւսիս: Արեւմտեան խաւ թնդանօթի ձայներ կը լսուին անընդհատ: Գերմանական գիւղի դաշտին վրայ Բեթղէհէմի ճամբէն եկող զօրաց խումբի մը վրայ օդանաւէ մը ոռոմը նետուեցաւ: Միւլթէսարըքը լուր չըկեց թէ

ծոցովակապանները թող սպասեն մինչև որ իրենց անդեկուսթիւն տրուի: — Լսեցինք որ Գերբոն գրաւուած է և Նապլուսի ճամբան գոցուած, որով Օսմանեան բանակը Երիթրէի ճամբէն ձիայն կրնայ նահանջել:

21 Նոյմբ., Զորեքշարթի — Անգլիական օդանաւեր երեցան ընդհատ: Կանուխ առաւուսէն սկսեալ մինչև կէսօր անընդհատ թնդանօթածգուսթիւն: Զայնէրը կու գան արեմուտքէն: Ապու Ղօշի և Գալուստի կողմերէն, Կ'ըսուի թէ Գաաթիարքները հասարժ են Գիրէ գիւղը, Ռամալլայի մօտ, ու ճամբան կարուած ըլլալուն, չեն կրնար առաջանալ և հաւանական է որ վերադառնան: Կը լսուի նաև թէ Յունաց և Հայոց Գաաթիարքները կը գտնուին Նապլուս և Լաախնացը հասած է արդէն Նապլուս: Տեսնենք թէ այս հակասական լուրերէն ո՞րը ճիշդ պիտի ելլէ: Առնուած տեղեկութիւններուն նայելով, վերջին լուրը ճիշդ է: — Երեկոյեան ժամը 5էն սկսեալ, երկաթուղիի կայարանէն յաջորդական պայթուածի ձայներ լսուեցան: Փնացուցեր են նաև տեղւոյն գործարանի ժեքնաները, վայրաշարժերը, ցորենի ամբարանոցները, երկաթեայ գիծերը և ինչ: Մանրամասնութիւնները վերջէն Կ'իմանանք: Թնդանօթի օրոտուսները մինչև երեկոյ շարունակուեցան: Զայնէրը հետզհետէ կը մօտենան: Օսմանեան բանակի սակաւաթիւ մնացորդները արեմտեան բարձունքներու վրայէն տկար պաշտպանութիւն կ'ընեն ժամանակ շահելու համար, որպէսզի զինուորները նահանջեն իրենց կազմածներով, զոր վերջին պահուն հրաման տուին փնացնել, եթէ չկրնան փախցնել: Ականատեսներ կը պատմեն թէ Երուսաղէմէն մինչև Աֆղանիստան երկայնքին մեծ խուճապ կը տիրէ: Երեկոյէն սկսեալ, նահանջը Երիթրէի ճամբէն կը կատարուի:

22 Նոյմ., Հինգշարթի — Կես գիշերէն սկսեալ, անընդհատ թնդանօթի ձայներ լսուեցան: Կէսօրուան մօտ, երեք Անգլիական և երկու Գերմանական օդանաւեր Երուսաղէմի վրայ ընդարեցան և իրարու վրայ միթրայէօքներ արձակեցին, բայց որեւէ փնաց չգոյացաւ: Ապա Գերմանականները փախուստ տուին: — Երեկոյեան, թնդանօթածգուսթիւնը գաղտնիցաւ: Երուսաղէմի արեմուտքը, Գերմանական Շնէլլէրի հաստատութեան բարձունքին վրայ Օսմանեան հրետանին գիրք բռնած էր և անկէ կը ուժրակոծէր: Անգլիական թնդանօթները լուսթեան կը դատապարտեն Օսմանեանը և կը ստիպեն փախուստ տալու և քաշուելու դէպի քաղաք: Այսպէս պատմեցին անկանատեսները: Միւսթիսարըֆը այսօր ճամբու դրեր է դոքները: Ինքն ալ պիտի հանձնայ վերջին պահուն:

23 Նոյմ., Ուրբաթ — Առաւօտէն մինչև երեկոյ հետեանի կռիւը շարունակուեցաւ: Գաաթիարքի վիճակին վրայ ստոյգ տեղեկութիւն չկրցանք առնել, Կ'ըսուի թէ քառուղին քանդուած ըլլալուն համար, Անգլիացաց կողմէ նոր ճանապարհ կը շինուի Ռեմլէէն սկսեալ, որպէսզի հնարաւոր ըլլայ ծանր հրետանի փոխադրել: — Յունաց Գաաթիարքը Նապլուսէն դրեր է թէ հոգեւոր պետերը մինչև այսօր Սաւարիայի Յունաց վանքը մնացեր են և այսօր ժամանաւոր վաղեմով Կ'ողղեսորին Դատագոս: — Այսօր ալ, նախորդ օրերուն նման, Անգլիական օդանաւեր անցան Երուսաղէմի վրայէն և շրջանակները զննութիւններ կատարեցին:

(Տարուեցակիի՝ 1)

